

FERNANDO TARRIDA DEL MÁRMOL. ANARQUISME I COSMOPOLITISME A FINALS DEL SEGLE XIX

TERESA ABELLÓ GÜELL
Universitat de Barcelona

Article lliurat el 30 de desembre de 2015. Acceptat el 30 de març de 2016

RESUM

Fernando Tarrida del Mármol fou un destacat anarquista en la complicada Barcelona de finals de segle XIX. És un dels representants més interessants de la intel·lectualitat anarquista espanyola d'aquell període. La seva biografia ve marcada per dos aspectes: d'un costat, l'actuació com a militant i activista, i de l'altre la seva faceta d'escriptor, pensador i divulgador, sempre lligat al moviment àcrata. En aquest text ens atansem a la trajectòria de Tarrida, destacant el seu vesant cosmopolita i el paper fonamental que va tenir en les relacions dels grups anarquistes espanyols amb els seus homònims europeus.

PARAULES CLAU

Tarrida del Mármol, biografia, cosmopolitisme anarquista, anarquisme segle XIX, Procés de Montjuïc, obrerisme català.

Fernando Tarrida del Mármol. Anarchism and cosmopolitanism in the end of the 19th century

ABSTRACT

Fernando Tarrida del Mármol was a prominent anarchist who lived in the exciting Barcelona of the late 19th century and is one of the most interesting

representatives of Spanish anarchist intellectuals of that period. There were two key aspects to his life: his achievements as a militant activist and his role as a writer, thinker and communicator, always related to the anarchist movement. This text provides an overview of the life of Tarrida del Màrmol, emphasising his cosmopolitanism and his role in relations between the Spanish anarchist groups and their European counterparts.

KEYWORDS

Tarrida del Màrmol, biography, anarchist cosmopolitanism, 19th century anarchism, Montjuïc trial, Catalan workers' movement.

És sabut que l'anarquisme va tenir, almenys des del 1868, un paper fonamental en l'obrerisme català. En aquest entorn van destacar dirigents sindicals, activistes, editors, publicacions periòdiques, pensadors, etc. La història de l'anarquisme a Catalunya és llarga i amb característiques molt determinades que marquen les diverses etapes des d'aquells anys inicials i fins a la Guerra Civil, fonamentalment. Des d'aquesta perspectiva, les darreres dècades del segle XIX constitueixen un període marcat per la clandestinitat, els debats teòrics, l'esforç per construir i fer arrelar sindicats obrers i, també, l'acció directa. Aquells foren uns anys complexos per a l'anarquisme, però culturalment molt rics, i en aquest marc destaca la figura de Fernando Tarrida del Màrmol, un personatge tan atípic dins l'entorn anarquista d'aquells anys com fonamental, tan reiteradament citat com oblidat. Molts historiadors-cronistes de l'anarquisme, en un moment o altre, i en obres diverses, van ressaltar la seva figura i la transcendència de l'activitat que va portar a terme: l'austriac Max Nettlau,¹ l'alemany Rudolf Rocker² i l'espanyol Joan Montseny³ –més conegut com a

1. Max NETTLAU (1978), *Historia de la anarquía*, Barcelona, Zafo.

2. Rudolf ROCKER (1949), *En la borrasca*. Buenos Aires, Americalee (trad. Diego Abad de Santillán).

3. Joan Montseny s'hi refereix de manera àmplia en les seves memòries: Federico URALES (1932) *Mi vida*, Barcelona, Publicaciones de La Revista Blanca. L'any 1930, l'editorial Biblioteca de Revista Blanca, propietat de la família Montseny (Federico Urales i Teresa Mañé) va editar el llibre de Fernando TARRIDA DEL MÁRMOL (1930), *Problemas trascendentales*, Barcelona, Biblioteca de La Revista Blanca [el llibre s'havia editat per primera vegada l'any 1908, per l'editorial àcrata Vértice, de Barcelona]. En la reedició, Urales hi va incloure un ampli

Federico Urales— són alguns dels més destacats, i tots fan palesa l'admiració que senten per Fernando Tarrida, el qual, malgrat les reiterades referències, continua essent un gran desconegut.⁴

Tarrida del Màrmol és paradigma d'un tipus de militants que, més enllà del paper desenvolupat entre les organitzacions anarquistes a casa nostra, va fer de pont entre l'anarquisme espanyol i l'europeu. Aquests eren personatges que per la seva idiosincràsia s'allunyaven del prototip de l'anarquista obrer peninsular (procedència social, nivell cultural, professió, relacions socials, estatus, etc.), els quals, paradoxalment, es van comprometre en la defensa d'uns ideals en sintonia amb l'internacionalisme obrer, tot i les reticències de molts companys que tenien dificultats per considerar-los «dels seus» degut, precisament, a la seva procedència i a la forma de viure. El periodista Adrián del Valle (que utilitzava el pseudònim de Palmiro de Lidia), procedent també d'ambients republicans i fidel col·laborador de l'anarquisme, en unes breus memòries publicades a *La Revista Blanca* narra les sensacions que li va provocar la coneixença de Tarrida —en essència sorprès pel grau de compromís que aquest havia adquirit tenint en compte l'alt nivell econòmic de la família, l'estatus social, la formació acadèmica, actitud vital, etc., i també reticència— i el tracte que hi va mantenir en els cercles obrers que ambdós freqüentaven.⁵ Encara en el moment de la mort, un altre destacat company de lluita, el també periodista Pedro Esteve, aleshores exiliat als Estats Units, sense dubtar de les conviccions ideològiques de Tarrida, i tot i no escatimar elogis per la tasca feta i els serveis que aquest havia prestat a l'anarquisme, recordava les dificultats

estudi biogràfic sobre Tarrida que també va publicar com a article a la revista del mateix nom: Federico URALES, «Fernando Tarrida del Màrmol», *La Revista Blanca* (15 de maig de 1930), p. 25-27.

4. Quan tot just s'acaba de redactar aquest text ha sortit publicada una biografia de Tarrida; veg. Antoni DALMAU (2015), *Per la causa dels humils. Una biografia de Tarrida del Màrmol (1861-1915)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Una primera aproximació per part del mateix autor a Antoni DALMAU (2013), «L'anarquisme en el tombant dels segles XIX i XX: l'acció de Tarrida del Màrmol», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. XXIV, p. 19-31.

Vegeu també Teresa ABELLÓ (1987), *Les relacions internacionals de l'anarquisme català (1881-1914)*, Barcelona, Edicions 62, p. 200-208.

5. Palmiro de LIDIA (1927), «Evocando el pasado», *La Revista Blanca*, Barcelona, 15 de juliol de 1927, p. 115-118; 1 d'agost de 1927, p. 138-142; 15 de setembre de 1927, p. 245-249.

que molts companys havien tingut per entendre el *modus vivendi* de Tarrida i acceptar-lo com un dels seus.⁶

Fernando Tarrida, enginyer de professió, abraçà l'anarquisme, i desenvolupà un paper fonamental en els àmbits culturals àcrates de finals del segle XIX i en les relacions dels grups anarquistes espanyols amb els seus homòlegs europeus; en gran mesura, ell va facilitar que l'anarquisme espanyol estigués físicament present en fòrums internacionals, i que l'opinió pública i el progressisme europeu tinguessin informació de primera mà sobre allò que ocorria a Espanya en moments molt durs de la repressió governamental sobre l'obrerisme en general, i l'anarquisme en particular. En aquest àmbit sobresurt la figura de Tarrida del Màrmol, un personatge, com deïem, reiteradament citat però poc analitzat, en bona part per falta de fons documentals, com, d'altra banda, és freqüent entre l'anarquisme espanyol, però sense el qual, durant aquell període, els contactes internacionals difícilment s'haurien pogut mantenir.

Tarrida va néixer l'any 1861 a Santiago de Cuba⁷ en el si d'una família benestant, de pare català i mare cubana. La família respon al patró clàssic de gent acomodada amb parents en càrrecs destacats en el món dels negocis, l'exèrcit i l'Església, fins i tot emparentada amb la nova noblesa creada per la Restauració (una de les germanes Tarrida maridà amb Ferran Ferratges de Mesa, germà del primer marquès de Mont-roig). Els Tarrida eren originaris de Sitges. El pare i l'oncle de Fernando havien marxat de joves cap a Cuba; allà comptaven amb el suport del germà de la seva mare, Fernando Ferratges Ballester, que s'hi havia instal·lat anys abans i hi tenia una casa comercial. Els germans Tarrida s'hi van aposentar, van prosperar econòmicament i es van casar amb dones criolles. Joan Tarrida, el pare de Fernando, va contraure matrimoni amb Margarita del Màrmol Mayagüey, i en enviudar (1873) retornà a Sitges amb els fills, quan Fernando era encara un nen.

6. «No era, ni fue nunca un verdadero militante. Su posición social se lo impedía. [...] Quería vivir entre los trabajadores y no podía, viéndose forzado a desenvolverse en el ambiente burgués. [...]», Pedro ESTEVE, «Fernando Tarrida del Mármol», *Cultura Obrera*, 10 d'abril de 1915, Nova York.

7. Joan Montseny, atenent només a l'origen cubà, el va situar com a nascut a l'Havana, i l'error s'ha anat divulgant tot i que alguns, com Pedro Esteve a la nota necrològica a què ens hem referit anteriorment, havien fet referència a Santiago com a lloc de naixement. Antoni Dalmau, aclareix la procedència a partir de les dades que consten en l'expedient de naturalització de Fernando Tarrida com a ciutadà britànic, que es troba als National Archives del Regne Unit. DALMAU (2013), p. 22.

La família paterna, pertanyent a la burgesia benestant, havia anat prosperant en el món dels negocis a la vegada que adquiria pes social. A Cuba, Joan Tarrida figura com un dels fundadors del *Círculo Español* a la ciutat de Santiago (gener de 1869). De retorn a Sitges, instal·là una moderna fàbrica de calçat, pionera a l'Estat espanyol i amb maquinaria importada d'Amèrica del Nord, que adquirí una considerable envergadura, la «Fábrica de calzado a mano de Juan Tarrida».⁸ Joan Tarrida, home ben relacionat, obtingué, com a privilegi del Govern, la patent a Espanya per fabricar calçat cosit a mà, així com un important contracte amb el Ministeri de la Guerra per subministrar els borseguins a les tropes desplaçades a Cuba i Filipines, i a les d'altres regiments. Es convertí en un prohoms de la localitat –fou condecorat «Comendador de la orden de Isabel la Católica»– i quan va morir (1899), l'Ajuntament donà el seu nom al carrer on estava instal·lada la fàbrica de calçat.

La branca materna de la família, els Màrmol, eren terratinents i pertanyien a l'oligarquia independentista cubana. Per aquesta línia, Fernando Tarrida estava emparentat amb la poetessa Adelaida del Màrmol Ballagas i també amb el general de l'exèrcit cubà Donato Màrmol Tamayo –nomenat pel president Céspedes– que va lluitar a les ordres de Màximo Gómez, i amb altres insurgents destacats de la primera guerra d'independència cubana, l'anomenada Guerra dels Deu Anys. Tarrida no oblidaria els ancestres cubans ni la relació de la família amb la lluita independentista d'aquells anys.

Fernando va rebre una formació acadèmica acurada. Es va educar en escoles de Barcelona i Pau, on va assimilar l'ensenyança francesa, i més tard va obtenir el títol d'enginyer industrial a la Universitat de Barcelona. La trajectòria de Tarrida fou la d'un jove amb educació refinada i cosmopolita, poliglota, mundà i amb *savoir faire*; rebel vers la seva classe social i fortament compromès amb les noves idees que marcaven la dinàmica d'aquells temps. El jove Tarrida no va participar dels negocis de la família; vivia a Barcelona, lluny de la família, fent una vida que s'adeia poc amb els cànons morals que se suposava que respectaven les famílies burgeses de l'època;⁹ a la ciutat es relacionà amb republicans i anar-

8. Antoni VIGO I MARCE (1987), «La fàbrica dels Tarrida. (1874-1908)», *Quaderns/22*, Sitges, Grup d'Estudis Sitgetans.

9. La premsa de Sitges se'n fa ressò en les cròniques de societat local. *L'Eco de Sitges* (20 d'octubre de 1894), parla d'una convivència de Fernando amb Lucienne de Verdun Massé. Anys més tard, ja exiliat a Londres, va contraure matrimoni amb Elisabeth George, amb qui va tenir quatre fills.

quistes, i tot i que en moments crucials comptà amb la protecció familiar; però n'estava cada vegada més distanciat i, finalment, degut a les seves activitats amb l'anarquisme, el seu pare el desheretà. Professionalment es dedicà, majorment, a la docència; fou professor de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis del barri de Gràcia de Barcelona (1891) i més tard fundà una escola pròpia, La Academia Politécnica (1894), que es convertí en un negoci pròsper on es preparava els alumnes per a l'ingrés a l'Escola d'Enginyers Industrials.

TARRIDA DEL MÁRMOL, MILITANT I ACTIVISTA

Políticament, Fernando Tarrida provenia del republicanisme federal; era membre de la societat lliurepensadora La Luz, freqüentada per republicans i anarquistes, i a començaments de la dècada dels vuitanta va ingressar a la Federació de Treballadors de la Regió Espanyola (FTRE), d'orientació bakuninista. Formava part del grup de pensadors i dirigents obrers que s'havien format intel·lectualment en l'anarquisme i que pul·lulaven a l'entorn de la impremta La Academia gestionada pel dirigent obrerista Rafael Farga Pellicer, impulsor de moltes iniciatives sindicals i culturals en el marc del primer obrerisme internacionalista a Barcelona. Tarrida va col·laborar en diverses publicacions periòdiques de l'àmbit de l'obrerisme anarquista: la revista *Acracia*, el periòdic *El Productor*, etc., i va participar en els certàmens socialistes que agrupacions anarquistes catalanes van organitzar a Reus (1885) i Barcelona (1889), com veurem més tard. Tarrida freqüentava aquest ambient amb altres personatges clau en l'àmbit de l'obrerisme anarquista com el dirigent barceloní Antoni Pellicer Paraire –que tindria un paper fonamental en l'organització de l'obrerisme a l'Argentina–, Cels Gomis –també enginyer de professió i figura destacada en l'àmbit del republicanisme més popular–, Anselmo Lorenzo –decisiu en la seva «conversió» a l'anarquisme i amb qui, tot i tenir trajectòries vitals radicalment distintes, va mantenir una intensa amistat; Tarrida li va prologar diverses obres¹⁰ i poc abans de morir encara va escriure un ampli esbós biogràfic d'Anselmo Lorenzo perquè fos publicat com a introducció

10. Anselmo LORENZO (1914), *Evolución proletaria*, Barcelona, Casa Editorial Maucci, Prefaci F. Tarrida del Màrmol.

en la reedició que una editorial anarquista argentina va fer d'una novel·la de Lorenzo, amb motiu de la seva mort,¹¹ etc.

En l'àmbit organitzatiu, les últimes dècades del segle XIX foren uns anys complexos, i a casa nostra marcats per la debilitat de les organitzacions obreres. A finals dels anys vuitanta del segle XIX, l'internacionalisme, tant el de tarannà socialdemòcrata com l'anarquista, lluitava per constituir noves organitzacions d'àmbit internacional. Fou en aquest context que es va produir la creació de la II Internacional Socialista, seguida de la convocatòria de reunions periòdiques, tota vegada que les organitzacions obreres anarquistes lluitaven per no ser excloses del marc referencial de l'internacionalisme obrer, malgrat que eren crítiques amb la nova organització i amb el model que els seus organitzadors impulsaven.

En aquest espai internacionalista, Fernando Tarrida va assumir reiteradament la representació d'*El Productor* i d'altres grups anarquistes barcelonins en les conferències i els congressos internacionals que es van organitzar aquells anys: a proposta del grup Benevento, va ser nomenat delegat dels grups anarquistes barcelonins a la conferència internacional anarquista celebrada a París l'any 1889. Dos anys més tard, el 1891, la II Internacional celebrà el seu segon congrés a Brussel·les; en aquella reunió els anarquistes, preocupats per no quedar marginats de l'internacionalisme obrer i també, en l'àmbit intern, per dilucidar quin tipus d'organització obrera era compatible amb els principis anarquistes, hi van voler estar presents. Tarrida –que utilitzà el pseudònim de Fernández Gramos– era el cap de la delegació anarquista; ell i Pedro Esteve –un altre destacat anarquista que aviat emigraria caps els Estats Units– en nom del Pacto de Unión y Solidaridad de la Región Española representaven una quarantena de societats de resistència de tot l'Estat.¹²

L'any 1907, quan les seves circumstàncies personals i de relació amb els grups anarquistes espanyols havien variat substancialment, Tarrida encara acceptà, una vegada més, ser el representant de l'anarquisme espanyol en fòrums internacionals. En aquells anys l'anarquisme passava per un període complicat; globalment, com a moviment, tenia la sensació de debilitament respecte de les

11. Fernando TARRIDA DEL MÁRMOL, «Estudio crítico-biográfico», a Anselmo LORENZO (1915), *Justo Vives. Episodio dramático-social*, Buenos Aires, Editorial Fuego [1a edició (1893), Barcelona, Impremta de L'Avenç].

12. Una explicació més àmplia dels congressos i la participació de Tarrida a ABELLÓ (1987), p. 55-88.

dècades anteriors, i els sectors obreristes, en fase de reorganització, havien perdut protagonisme davant de la II Internacional. Com a resposta, a iniciativa de grups d'Holanda, Bèlgica i Alemanya, i de la Federació anarquista de llengua hebrea de Londres, es convocà un congrés amb l'objectiu de debatre sobre els mitjans d'acció directa i impulsar, novament després de successius fracassos, la creació d'una Internacional Llibertària.¹³ A Barcelona, el Centro de Estudios Sociales es va encarregar de coordinar els preparatius per poder enviar una delegació dels sindicats i grups espanyols a Amsterdam, però, finalment, no s'aconseguí recaptar la quantitat de diners necessària i va caldre sol·licitar la col·laboració de Tarrida, que residia a Londres des de feia anys. Tarrida s'hi prestà; segons quedà reflectit en diversos documents estava previst que hi assistís en representació «dels companys anarquistes d'Espanya i Cuba», però finalment, per circumstàncies que no s'especifiquen, no es va poder desplaçar, tot i que informà del seu desenvolupament.¹⁴

Un moment crucial en la vida de Tarrida fou l'arrest que va patir després de l'atemptat perpetrat a Barcelona al pas de la processó del Corpus, el mes de juny de l'any 1896, i el seu posterior empresonament al castell de Montjuïc. Aquest fou un dels episodis més dramàtics de l'anarquisme barceloní del segle XIX, les conseqüències del qual ultrapassaren el moviment anarquista mateix, que patí una dura repressió, i arribaren fins al cap del Consell de Ministres, Antonio Cánovas del Castillo, que fou assassinat l'any següent en el marc de despropòsits que significà la successió d'arrestos indiscriminats, judicis militars, tortures, denúncies, extradicions, etc., que és coneix amb el nom genèric de Procés de Montjuïc.¹⁵

L'atemptat, una bomba llançada possiblement per un personatge anodí a títol individual, es va portar a terme en un marc de violència i magnicidis que afectava diversos països d'Europa i Amèrica, especialment dramàtic a Barcelona; la bomba va provocar sis morts i desenes de ferits. La reacció de les autoritats va donar pas a una acció repressiva sense precedents que va comportar la detenció de més de quatre-centes persones, totes elles de l'òrbita de l'anarquisme,

13. Per al Congrés anarquista internacional, veg. ABELLÓ (1987), p. 120-130.

14. Fernando TARRIDA DEL MÁRMOL, «Los congresos de Amsterdam», *Tierra y Libertad*, 26 de setembre de 1907.

15. Teresa ABELLÓ (1992), «El Proceso de Montjuïc. La condena internacional al régimen de la Restauración», *Historia Social*, núm. 14, p. 47-60.

l'obrerisme, el republicanisme, el laïcisme, etc., independentment de la seva posició davant les accions terroristes. La majoria foren empresonats al castell de Montjuïc, sota jurisdicció militar, on van romandre a l'espera de judici. Durant mesos no es va saber res dels detinguts, però a poc a poc la informació sobre el que passava a Montjuïc, les tortures que havien patit molts presos i la manca de garanties de què eren víctimes, es va anar sabent. Alguns presos van aconseguir treure del castell algunes cartes que van arribar a les redaccions de diaris importants, com el republicà *El País* de Madrid, on treballava el que aviat es convertiria en el destacat polític republicà Alejandro Lerroux,¹⁶ o al diari parisenc *L'Intransigeant*, dirigit per l'activista Henri Rochefort. Ambdós van participar en una campanya de denúncia que va portar a la revisió del procés, en la qual va tenir un paper fonamental Fernando Tarrida del Màrmol.

Com hem dit, Tarrida va ser empresonat a Montjuïc però, gràcies a les influències familiars, fou excarcarat al cap de pocs dies i conduït fora d'Espanya. Aquest representà un moment decisiu en la seva vida; a nivell personal marca l'inici d'un exili i d'una nova manera de viure que el portaria, primer a França, d'on va haver de marxar arran de la pressió policial que es va desencadenar després de l'assassinat de Cánovas, i finalment a la Gran Bretanya, on va romandre fins a la seva mort. Tarrida va divulgar el drama que es desenvolupava dins el castell de Montjuïc des de les pàgines de diverses publicacions europees, fonamentalment des de la revista francesa *La Revue Blanche*, i amb el llibre denúncia *Les inquisiteurs d'Espagne. Montjuich. Cuba. Philippines*, al qual més tard ens referirem.

A Londres, Tarrida va intervenir en el míting organitzat a Trafalgar Square el 31 de maig de 1897 en què es va denunciar públicament l'actitud del Govern espanyol vers els implicats en el Procés de Montjuïc; hi van participar liberals, representants dels sindicats anglesos, membres del Independent Labour Party i de la Fabian Society, etc. En la seva intervenció, Tarrida, una vegada més, va descriure les tortures que s'havien dut a terme a Montjuïc i el judici militar a què s'havia sotmès als presos, i va ser l'autor de la resolució que es va acordar enviar al Consolat espanyol a Londres en què s'exigia al Govern espanyol que deixés que les persones declarades innocents, però amb ordre d'extradició i condemnades a l'exili a la colònia de Río de Oro, poguessin decidir lliurement el lloc de destí.

16. Per a l'actitud de Lerroux davant el Procés de Montjuïc vegeu José ÁLVAREZ JUNCO (1990), *El emperador del Paralelo. Lerroux y la demagogia populista*, Madrid, Alianza Editorial, p. 148-176.

Durant l'exili londinenc, Fernando Tarrida es va guanyar la vida amb corresponсалies per a diversos diaris i redactant escrits científics per a llibres i revistes. Allà va mantenir tracte assidu amb personatges clau de l'anarquisme com l'austriac Max Nettlau; es relacionava amb bona part de l'elit intel·lectual de l'anarquisme com Piotr Kropotkin i Errico Malatesta, i freqüentava la companyia d'il·lustres exiliats com l'alemany Gustav Landauer. Amb Kropotkin va col·laborar activament en el periòdic que aquest havia impulsat a Londres, *Freedom*, primer escrivint articles relacionats amb l'anomenat Procés de Montjuïc i, a partir de l'any 1900, informant sobre el que anava passant a Espanya en relació amb l'obrerisme. Amb Malatesta va participar l'any 1898 en una campanya internacional de denúncia de l'actitud de les autoritats italianes en el judici que s'estava desenvolupant a Ancona contra anarquistes detinguts en els disturbis laborals que havien tingut lloc en aquella localitat l'any anterior; en certa manera volia ser una repetició de la campanya de Montjuïc. Amb els anys, tot i mantenir les velles relacions, es va anar apartant de l'activisme anarquista: va fer gires publicitàries amb James Kier Hardie, fundador de l'Independent Labour Party, i amb Ramsay MacDonald, líder del Partit Laborista a la Cambra dels Comuns (1914).

En qualsevol cas, Tarrida fou un magnífic representant i relacions públiques de l'anarquisme espanyol, i barcelonès en particular, tasca afavorida per la seva formació i el seu estatus professional, així com per un do de gens innat i, òbviament, per les fermes creences que el van portar a apartar-se de tot el que, per origen, li era propi. Aquest *totum* va fer possible un tracte amb l'elit dels moviments europeus d'avantguarda, no exclusivament anarquistes.

TARRIDA: ESCRIPTOR, PENSADOR I DIVULGADOR

Tarrida fou un escriptor notable. La seva obra anterior al Procés de Montjuïc, recollida en diverses publicacions periòdiques, com les ja citades (*Acracia*, *El Productor*) i en d'altres en què col·laborava de manera més esporàdica (*La Tramontana*),¹⁷ presenta la característica de voler elaborar una teoria científica

17. *La Tramontana*, número extraordinari dedicat al IV Centenari del descobriment d'Amèrica (7 d'octubre de 1892).

sobre el funcionament del sistema capitalista i buscar una solució, en el mateix sentit, al problema social.¹⁸

A la dècada dels vuitanta, en l'àmbit doctrinal, l'anarquisme va viure un debat ideològic entre els que veien en el sindicat un instrument de lluita obrera i una eina revolucionària, i els que en rebaixaven el valor i defensaven la primàcia dels grups d'afinitat i legitimaven com a instrument revolucionari l'acció insurreccional i l'anomenada «propaganda pel fet». A Espanya, la polèmica va ser important i va afavorir la celebració d'un dels actes culturalment més interessants de l'anarquisme d'aquells anys, el Primer Certamen Socialista, celebrat a la ciutat de Reus l'any 1885. Els certàmens socialistes –el de Reus, i un segon que va tenir lloc a Barcelona l'any 1889– es van organitzar, amb paràmetres similars als d'altres actes d'aquest tipus que tenien lloc en àmbits intel·lectuals i ateneïstes, amb la finalitat de plantejar debats teòrics i disceptar sobre la futura societat revolucionària; globalment, els treballs que s'hi van presentar són fonamentals per estudiar el pensament anarquista, en la línia del debat ideològic que s'havia encetat, d'aquells anys.

Tarrida va participar en ambdós certàmens; al primer, organitzat pel Centre d'Amics de Reus, fou premiat per l'assaig sobre el tema «Ateneísmo, anarquía i colectivismo», en considerar el jurat que fou qui millor definí aquestes paraules.¹⁹ Al segon, organitzat pel grup Benevento a Barcelona, va participar amb l'assaig «La teoría revolucionaria»,²⁰ en què plantejava el que seria la seva aportació al debat doctrinari que preocupava l'anarquisme durant aquells anys, la defensa de «la anarquía sin adjetivos».

18. Un exemple, Fernando TARRIDA DEL MÁRMOL, «La cuestión social ante la ciencia», *Acracia*, 2 de febrer de 1886.

19. Fernando TARRIDA DEL MÁRMOL (1885), «Ateneísmo, anarquía y colectivismo», dins *Primer Certamen Socialista de Reus*, Reus, Centro de Amigos de Reus, p. 87-104. Tarrida va presentar l'escrit amb el lema: «La materia es la causa; la fuerza, inherente a la materia, es el medio; el movimiento, resultado de la materia y de la fuerza, es el fin». El jurat va fer-ne la valoració següent: «Memoria redactada con espíritu eminentemente científico y materialista, cuya lógica es por demás contundente».

20. Fernando TARRIDA DEL MÁRMOL (1890), «La teoría revolucionaria», dins *Segundo Certamen Socialista, celebrado en Barcelona el 10 de Noviembre de 1889 en el Palacio de Bellas Artes de Barcelona*, Barcelona, Imp. Comunal La Tipográfica, p. 48-53 [1a edició (1890), Barcelona, Tip. La Academia]. El lema portava implícit el discurs de l'anarquisme sense adjectius: «La teoría revolucionaria que puede considerarse más conforme con la Naturaleza, la Ciencia y la Justicia, es la que prescinde de todo dogma político, económico y religioso».

L'obra de Tarrida que va tenir més difusió és el llibre *Les inquisiteurs d'Espagne. Montjuich. Cuba. Philippines*.²¹ Com ja s'ha dit, va ser escrit amb la voluntat de denunciar públicament les tortures i els maltractaments que havien patit els presos tancats al castell de Montjuïc arran de l'atemptat del carrer dels Canvis Nous l'any 1896. Utilitza articles signats per ell i que ja havien estat publicats a la premsa francesa, sobretot a *La Revue Blanche*,²² relatius a les persecucions contra l'anarquisme a Espanya, així com cartes i documents procedents dels empresonats a Montjuïc. Aquest llibre constitueix la base de tota la campanya de solidaritat amb els processats que es va portar a terme en molts indrets d'Europa i Amèrica, i és la font de la qual es van nodrir moltes publicacions posteriors. El llibre està centrat en Montjuïc, però tenint en compte el moment crític que vivia l'Estat espanyol en relació amb el problema cubà, i fent-se ressò de la tradició independentista de la família materna, fa extensives les denúncies al tracte que patien els presos en altres presons de les, aleshores, colònies espanyoles. Tarrida va dedicar el llibre a Alexandre Natanson, un dels propietaris de *La Revue Blanche*, portaveu de la *intelligentsia* cultural francesa de finals del segle XIX, en agraïment per haver acollit l'autor a l'inici del seu exili: «Veuillez, mon cher ami, accepter la dédicace de ce livre, paru à la suite des iniquités dont vous avez bien voulu accueillir les premières révélations dans votre estimable et blanche revue».²³

Després de tot el que comportà l'afer Montjuïc, ja instal·lat a la Gran Bretanya, col·laborà en diversos periòdics i revistes de França (*La Dépêche du Midi*, de Tolosa, i *L'Intransigeant*, de París, fonamentalment) i Anglaterra (*Freedom*, el periòdic de Kropotkin a Londres) publicant cròniques i escrits de divulgació científica que, sovint, es reproduïen, traduïts, a *La Revista Blanca* de la primera època.²⁴ Gran part d'aquests escrits van ser recopilats i publicats pel seu autor,

21. Fernando TARRIDA DEL MÁRMOL (1897), *Les inquisiteurs d'Espagne. Montjuich-Cuba-Philippines*, París, P. V. Stock Éditeur.

22. Tarrida va publicar a *La Revue Blanche* un total de set articles relacionats amb el Procés de Montjuïc: Fernando TARRIDA DEL MÁRMOL (1896), «Un mois dans les prisons d'Espagne», vol. XI, p. 337-341; (1897), «Aux inquisiteurs d'Espagne» i «Le drame de Montjuich», vol. XII, p. 117-120 i p. 378-386; (1897), «Au pays de la Inquisition», «A la reine d'Espagne», i «A la barre», vol. XIII, p. 458-462, p. 427-432 i p. 763-765; (1898), «Une lettre de Montjuich», vol. XV, p. 59-60.

23. TARRIDA DEL MÁRMOL (1897), p. V.

24. *La Revista Blanca*, Madrid (1898-1905).

l'any 1908, a *Problemas trascendentales. Estudio de sociología y ciencia moderna*,²⁵ un llibre que l'autor dedicà a dos vells amics, el periodista Luis Bonafoux i el dirigent anarquista Anselmo Lorenzo. L'obra és una interpretació del món i de la societat a través dels amplis coneixements que l'autor, positivista en el terreny científic, tenia sobre cosmografia, cosmologia, mecànica, química, física, matemàtiques...; sovint el món anarquista es referia a la «felicitat» com un concepte quasi religiós, però en aquest llibre Tarrida va pretendre establir una fórmula matemàtica per quantificar la «felicitat», que posava en relació amb els graus de progrés i d'autoritarisme presents en la societat. Als anys trenta, en un clima d'optimisme revolucionari i de recuperació de figures llibertàries –en aquells anys Sitges donà, puntualment, el seu nom a un carrer–, Federico Urales va reeditar el llibre²⁶ i també va tornar a publicar molts dels seus articles a *La Revista Blanca*. Aquells mateixos anys l'editorial anarquista Faro de Xàtiva en va editar un de característiques similars, que recopilava altres textos de Tarrida.²⁷

Tarrida va morir a Londres el 15 de març de 1915, a causa d'una embòlia. L'epitafi de la seva tomba reflecteix el que havia volgut que fos la seva vida: «For liberty and the cause of the humbled he gave his all». Dels darrers anys de la seva vida hi ha poques dades. En una carta a Pedro Esteve, escrita pocs anys abans de morir, parlava de la seva vida a Anglaterra: «Vivo con desahogo, trabajo mucho, [...]. Tengo aquí muy buenos amigos, pero echo de menos a los antiguos, a ti y a Anselmo Lorenzo sobre todo»; pel que fa al seu posicionament ideològic, si bé afirmava que «mis ideas no han variado», sí que posava de manifest un allunyament de l'activisme i afirmava estar «*en rage* [sic] (en francès en el text) harto de ver como se unen los enemigos para tiranizarnos eternamente...».²⁸ Errico Malatesta, en una nota necrològica, destacava que havia experimentat un cert allunyament de l'anarquisme per atansar-se al liberalisme democràtic, però en aquells anys l'anarquisme, de manera global, i l'espanyol, en particular, havia canviat radicalment i rols com el desenvolupat per Tarrida havien deixat de te-

25. Fernando TARRIDA DEL MÁRMOL (1908), *Problemas trascendentales. Estudios de sociología y ciencia moderna*, Barcelona, Vértice.

26. TARRIDA DEL MÁRMOL (1930).

27. Fernando TARRIDA DEL MÁRMOL (1933), *Programa socialista libertario y la constitución del mundo*, Xàtiva, Ediciones Faro.

28. Pedro ESTEVE, «Fernando Tarrida del Mármol», *Cultura Obrera*, 10 d'abril de 1915. [*Cultura Obrera*, amb el subtítol «*Periódico obrero de doctrina y de combate*», era un dels periòdics obreristes que es publicaven a Nova York en llengua castellana; l'editor era Pedro Esteve].

nir sentit. Des d'aquest punt de vista, l'apreciació de Malatesta està en sintonia amb el que reflecteixen els escrits de Tarrida d'aquella època i les seves actuacions. Sigui com sigui, va conservar el respecte de la intel·lectualitat anarquista i el mateix Malatesta s'hi referia en la nota esmentada en els següents termes: «Tarrida has a glorious page in the history of human emancipation».²⁹ El periòdic *Solidaridad Obrera*, el nou referent de l'anarquisme hispà, es va fer ressò del seu traspàs i, amb respecte, va valorar la seva contribució al moviment anarquista:

Era un gran corazón y una inteligencia privilegiada. Supo mantenerse íntegro en sus concepciones y como Lorenzo murió sin claudicar. Es el mejor elogio en nuestra época que puede hacerse de un militante.³⁰

Respecte i reconeixement que no poden amagar que era l'inici d'un cert oblit del paper positiu que personatges com Tarrida del Marmol havien tingut dins del moviment anarquista, però que ja no encaixaven en les noves orientacions i que, a la fi, sempre havien estat acceptats amb una certa reticència pel gruix del moviment anarquista.

29. Errico MALATESTA, «Death of F. Tarrida del Marmol», *Freedom*, Londres 0 (abril de 1915), p. 31.

30. *Solidaridad Obrera*, 1 d'abril de 1915, Barcelona.